

Nogle årsager til, at udviklingen i Grønland ofte medfører følelsesmæssigt kaos

Af Søren Basbøll

Denne artikel er ment som et forsøg på at vise, at man kan opfatte udviklingen i samfundet på andre måder, end de sædvanlige, og jeg håber på derigennem at kunne bidrage til en mere nuanceret debat af emnet.

Ser vi på det, man i Grønlandsdebatten normalt kalder udviklingen fra fangersamfund til industrielt demokrati efter vestligt forbillede, bemærker vi, at der normalt ikke siges ret meget om hvilke verdensbilleder, indbyggerne i de forskellige samfund er og bør være i besiddelse af. Med brug af nogle ord, som er moderne for øjeblikket, kan man sige, at vi har bevæget os fra en holistisk verdensopfattelse til en kartesiansk. Eller sagt på en anden måde, problemerne opstår, når indbyggerne i et samfund har en anden verdensopfattelse, end den, den pågældende samfundsstruktur kræver.

Men lad os se lidt på de to forskellige måder at opfatte verden på.

Med en holistisk verdensopfattelse arbejder man ikke med noget direkte kausalitetsbegreb; man skelner altså ikke skarpt mellem årsag og virkning,

sådan som vi kender det fra den vest-europæiske kultur. Der har begrebet jo nærmest udviklet sig til en neurose, således at man knap nok kan se to fænomener samtidigt, uden at sige, at det ene fænomen er årsag til det andet. Undertiden med ret så besynderlige resultater, især i forbindelse med statistik.

Som eksempel kan man tage en vejr-forudsigelse fremstillet efter de to forskellige tankegange:

En traditionel fanger vil bemærke, at der på himlen er nogle bestemte skyer, at en bestemt art fugl fløj en anden vej end normalt, at han har ondt i knæet, at hundene opfører sig på en bestemt måde, havet ligeledes, og meget andet. Hans konklusion vil være, at det vil blive en bestemt slags vejr i morgen.

Som metode betragtet er en sådan fremgangsmåde særdeles effektiv. Den er meget nøjagtig for det lokale vejr, er hurtig og gratis at fremskaffe, den kræver »kun« en enorm erfaring og tæt daglig omgang med naturen. Den kræver i særdeleshed ikke nogen stor organisation, kostbart udstyr, eller en stærk pengeøkonomi.

I skærende kontrast hertil står den kartesianske fremgangsmåde, eller den naturvidenskabelige. Her prøver man først på at lave en årsagsrelateret model af vejret, altså hvilke virkninger har de forskellige kræfter på de enkelte luftmasser. Derefter opbygger man et net af målestationer, hvorfra man får oplysninger om de variable faktorer, der påvirker luftmasserne, og herudaf kan man beregne det kommende vejr. Altså en større international historie. Fordele ved denne metode er blandt andet, at den kan dække store områder, endda også i højden til flyvning, og at måleresultaterne samt den færdige vejrprognose kan objektiviseres, og dermed kommunikeres over store afstande uden nævneværdig tidsforsinkelse. Dette er et ufravigeligt krav i en kartesiansk verden. Ulemperne er flere, først og fremmest at metoden er dyr, skal kommunikeres (hvad der jo ikke er indlysende når man er i en kajak eller på en hundeslæde), kræver megen teknik og er knap så effektiv til meget lokalpræget vejr.

Lad os nu gå over til at se lidt på, hvordan de to forskellige opfattelser præger deres omgivende samfund – eller er det samfundet, der præger opfattelsen af verdensbilledet? – givet er det, at de påvirker hinanden.

For at starte lidt bagvendt, så forestiller man sig altid efter den kartesianske tankegang, at samfundet udvikler sig og skal udvikle sig i en eller anden retning. Man har altså ikke en forestilling om samfundet som noget statisk, som blot skal holdes i live i uændret form. Og at ændre samfundet i en eller anden retning, er en så stor opgave, at den kun

kan udføres af mange mennesker i fællesskab med en høj grad af organisation, i forbindelse med naturvidenskabelige metoder.

Det vigtigste redskab i denne proces er synliggørelse af problemerne, god belysning af dem fra alle sider, efterfulgt af grundig afvejning af de mulige løsninger med skyldig hensyntagen til ønskede og uønskede konsekvenser, hvorefter man vælger den bedst mulige løsning. Det er i hvert fald idéen i det.

Man har altså den holdning, at tilværelsen overalt består af konflikter, som skal løses ved rationel analyse, og jo mere præcist, man kan dreje kniven rundt i problemet, jo bedre bliver problemet løst (»det er sundt, at det gør ondt«). Og at det virker, er der ingen tvivl om; den vestlige kulturs højdepunkter er nået netop ved hjælp af denne metode. Uden den ville vi således hverken have haft video, atombomber eller økologisk sammenbrud.

De individer, der befolker et sådant tænkt, velfungerende, højproduktivt industrisamfund, bærer da således også præg heraf. De er blandt andet karakteriseret ved, på trods af en illusion om at være individualister, at opfatte sig som en meget lille del af et meget stort samfund, altså at være det lille hjul i det store maskineri. Og det er derfor, at det er nødvendigt med et så stort og højt udviklet apparat til synliggørelse og løsning af konflikter, både formaliserede og ikke formaliserede. Endvidere er individerne præget af en overbevisning om, at kun rationelle og veldefinerede argumenter er af betydning for en sags rimelige afgørelse.

Jeg har fundet det nærliggende at sammenfatte de vigtigste krav, som et sådant samfund stiller til sine individer, i to begreber: Sprog og etik.

Begrebet sprog skal i denne sammenhæng ikke forstås som et bestemt sprog, men som evnen til at strukturere sine tanker og videreformidle dem. »Man skal vide, hvad man selv tænker, før man kan fortælle det til andre«, som det undertiden formuleres. Den løbende sprogdebat kører alt for ofte af sporet, fordi der ensidigt sættes på indlæring af et bestemt sprog. Man har altså som ubevidst forudsætning, at de tanker og idéer, der skal formidles, allerede ligger parat, klar til videreformidling. Gid det var så vel. Normalt kræves der, for at opnå denne ønskværdige tilstand, mange års solidt arbejde med og på modersmålet.

Det ses, at denne højtudviklede strukturering af tanken og sproget er en nødvendig forudsætning for at problemerne kan behandles med held fordi beslutningsprocessen er baseret på formalisering af både problemerne og de mulige løsninger.

Et andet aspekt af denne holdning til sproget, som man absolut ikke må være blind for, er, at den indeholder et meget stærkt element af dimensionsreduktionisme; »kan man ikke udtrykke sig på maskinskrevet A4, kan man slet ikke udtrykke sig« eller, »hvad ikke er i sagens akter, er ikke i sagen«. Det vil sige, at alt det, der ikke kommer formelt med i det sproglige udtryk, kommer slet ikke med. Mange falder her af i svinget. Pudsigt er det i øvrigt, at nogle grupper i samfundet lever af at »oversætte« ikke-

sproglige udtryk, blandt andet en del kunstnere og psykologer. De første ved at gå ud over det, der kan udtrykkes med formelt sprog, de sidste ved at hjælpe mennesker, hvis sprog ikke formår at give udtryk for deres problemer.

Etikken eller moralen er en anden forudsætning for, at et sådant samfund kan fungere på en vellykket måde. I denne sammenhæng er det ikke spørgsmålet om høj eller lav moral, der tages op, men derimod hvem, den er rettet mod, eller hvor den er rettet hen. Begrebet opfattes her som de normer, der regnes for anerkendelsesværdige i den pågældende kultur, fordi den er nødvendig for at holde samme kultur i live.

Det gennemgående træk for etikken i det kartesianske samfund er, at den i højere grad er rettet mod samfundet eller andre enheder, end mod enkelte individer. Desuden kan etikken for det samme individ være rettet mod forskellige enheder i forskellige situationer, og den kan også være rettet mod abstrakte og fjerne mål, som for eksempel jordens økologiske tilstand eller menneskerettighedernes trivsel i fjerne lande. Dette i modsætning til, at etikken kun er rettet mod én selv og den nærmeste familie.

En virkning af dette er, at man de fleste steder i samfundslivet er meget opmærksom på, at der vil være habilitetsproblemer ved mange sagers behandling. Med enkelte vigtige undtagelser prøver man på at tage højde herfor ved bestemmelser om, at inhabile personer skal vige sædet.¹

Vi er nu lidt bagvendt nået til beskrivelsen af et tænkt holistisk samfund.

Lad os starte med at se på, om man overhovedet kan tale om et samfund i denne sammenhæng.

Som læseren vel har regnet ud, har det holistiske samfund stort set de omvendte egenskaber af dem, jeg omtalte i de foregående afsnit. Det vil især sige, at det formaliserede sproglige udtryk ikke spiller nogen afgørende rolle, og at etikken eller ansvaret er rettet mod nære mål.

Dette giver sig udslag i, at udtryksformen slet ikke er begrænset til tekstbehandling på A4. Det kan for eksempel ses umiddelbart, når en fanger kommer hjem efter en tur, og skal fortælle om jagten. Sproget og mimen eller bevægelserne udgør her en helhed, som ikke kan adskilles, uden at det bliver meningsløst, man kunne måske tale om en flerdimensional udtryksform, der i det kartesianske samfund ville blive opfattet som en slags teater.

Taget under et, så er kommunikationen langt mere flerdimensional og mindre formaliseret, end den er i den vestlige kultur.

Med hensyn til etik, moral og ansvar, så bærer samfundet præg af, at den traditionelle kultur kun fandtes i meget små enheder, der var selvforsynende, og at der ikke var nogen andre steder at placere ansvaret, end hos én selv og de nærmeste. Skulle der ske nogen ændringer i tingenes tilstand, var det kun hos sig selv, at man kunne hente støtte. Det gav selvsagt en særdeles reel betydning af begrebet ansvar.

Når der i det foregående har været antydnet et lille spørgsmålstegn ved, om man i det hele taget kunne betragte de

traditionelle kulturformer som samfund, så er det ud fra den tanke, at et samfund er en sammenslutning af nogle mennesker, som de enkelte individer føler sig som værende en del af. Hvis man anerkender den definition, så kan man i denne sammenhæng næppe tale om et samfund større end et par kernefamilier eller deromkring.

Efter disse lange omveje er vi nu nået frem til det egentlige emne for denne artikel: Hvad sker der, når holistiske mennesker anbringes i et kartesiansk samfund?

At det ikke går gnidningsløst for sig, kan ikke undre. Det første, der vil give anledning til problemer, er, at problemerne hverken kan beskrives eller behandles, fordi de nødvendige redskaber til formalisering og analyse af dem mangler. Tilsvarende ligger det ikke i rygmarven hos indbyggerne, at løsningen på de fleste af tilværelsens problemer og konflikter netop ligger i synliggørelsen og formaliseringen af dem, og dette forhold vil medføre, at man føler sig presset til at bruge andre midler end de verbale. Vold kan således blive en acceptabel løsning, når man tilstrækkeligt længe har set sig sat uden for indflydelse, fordi man ikke behersker de virkemidler, som giver indflydelse på samfundet, både det nære og fjerne. Og at man hele tiden bliver stillet over for det forhold, at det er én selv, der ikke slår til, gør det endnu værre; havde det været noget eksternt, som for eksempel klimaændringer eller jordskælv, der gav problemerne, ville det i det mindste ikke fokusere på egen uformåenhed i så høj grad. Somme tider kan det endda

meget konsekvent give anledning til, at man bruger al disponibel energi på at placere ansvaret uden for sig selv, i stedet for at gå i krig med de egentlige problemer.

Lad os nu gå over til det andet vigtige begreb i denne sammenhæng, nemlig etikken, moralen, loyaliteten, ansvaret, forstået som de holdninger og følelser, der viderebringer samfundets værdinormer. Jeg betragter de her nævnte ord som snævert forbundne og i praksis umulige at skelne imellem. Først vil jeg slå fast, at man er loyal over for dem, man har et gensidigt afhængighedsforhold til, og det er vigtig at mærke sig, at det skal gå begge veje, ellers virker det ikke.

Hvem har man et gensidigt afhængighedsforhold til, og hvem er man loyal over for?

Såmænd over for dem, man kommunikerer meget og gensidigt med. Og hvem er så det?

I det holistiske samfund er der en intens tovejskommunikation begrænset til de nærmeste. I det kartesianske samfund rækker den langt videre, men er mere formaliseret, endimensional, ligesom størsteparten af den er envejs. Det kartesianske samfund glimrer jo netop ved, at informationsstrømmen er langt videre forgrenet og langt mere formaliseret på godt og ondt. Tilsvarende medfører det altså, at etikken eller loyaliteten og ansvaret i det holistiske samfund er rettet mod de nærmeste, i det kartesianske samfund er det blevet mindre intenst, men dækker til gengæld en større kreds.

Vores tanke er altså, at loyaliteten i vid udstrækning følger informations-

strømmen. For eksempel tror jeg, at de fleste vesteuropæere i dag føler sig betydeligt mere loyale over for østeuropæerne end de gjorde for bare fem år siden, og at det primært er den enorme informationsstrøm, der er årsag til det.

Desværre ser det også ud til at gælde den anden vej; det vil sige, at man ikke kan føle sig loyal over for mennesker og enheder, man ikke kommunikerer med. Bemærk her, at jeg skrev 'kommunikerer' og ikke 'kan kommunikere' med. Det er ud fra en betragtning om, at det er vigtigere, at de tanker, der skal formidles, er grundigt struktureret, end at for eksempel det (fremmed)sproglige apparat virker perfekt.

Rent praktisk sker der det, når kartesianske mennesker med en ikke alt for bred horisont kommunikerer med holistiske mennesker om fælles anliggender, at førstnævnte meget let kan komme til at opleve sidstnævnte som dumme og ansvarsløse, grænsende til det psykopatiske. Det ligger i de vidt forskellige forhold, som de to parter anser for givne, kartesianeren grubler over alle konsekvenserne, holisten finder det irrelevant.

Tilsvarende opfatter de holistiske mennesker de kartesianske som værende fuldstændig uden proportionssans, arrogante grænsende til det uforskammede, samt storforbrugere af meningsløse ord. »Det er som at standse et vandfald«.

Det kan måske sammenfattes på denne måde: Et højt kulturniveau i et samfund viser sig blandt andet ved de forskellige parters evne og vilje til at indgå

og overholde kontrakter, uden at det er nødvendigt at sætte magt bag. Og man fornemmer straks, at denne afgørende kvalitet ikke kan eksistere, hvis der ikke er både sprog (evne) og vilje (etik) til stede i en form, der beherskes af de implicerede parter.

Måske har dette forhold været skyld i flere af de dårlige sider i dagens Grønland, end noget andet enkeltfænomen.

Sagt på en anden måde: Skal man arbejde i dagens Grønland, uden at det skal være helt meningsløst, skal man have begge holdninger i rygmarven og være klar over, at den ene ikke er bedre end den anden, de er blot forskellige. Og det gælder uanset hvem man er.

Et helt andet forhold, som forværrer situationen særdeles meget, er befolkningstilvæksten. Den lægger et enormt pres på resten af samfundsapparatet fordi den beslaglægger store ressourcer i form af uddannelse, boliger, sociale udgifter med mere. Har vi da ikke brug for disse børn? Både ja og nej, vi har brug for det antal børn, som vi kan give rimelige opvækstbetingelser, og som kan videreføre samfundet; men vi har ikke nær så meget brug for dem, som vi alligevel ikke har tænkt os at tage os af, og hvor det med uhyggelig sikkerhed kan forudses, at de aldrig vil blive til glæde for sig selv eller samfundet.

Til sammenligning er for eksempel de vesteuropæiske samfund presset befolkningsmæssigt langt ud over, hvad de pågældende lande kan klare. Det kan kun lade sig gøre i kraft af en højt udviklet teknik sammen med en stor import fra andre verdensdele, hvad der ikke

kan forventes at fortsætte problemfrit i al evighed. Allerede nu knager det gevaldigt i fugerne. Det grundlæggende problem er her – og ingen kultur har indtil nu fundet løsningen på det – at hvordan kan man formindske menneskenes vilje til at sætte børn i verden, samtidig med at man giver de samme børn de bedst mulige vilkår fra samfundets side? Globalt set måske det største problem nu og i al overskuelig fremtid, og et af Grønlands største problemer.

Disse stiliserede billeder af samfundsudviklingen er et forsøg på at anskueliggøre, hvorfor det næsten uundgåeligt fører til følelsesmæssigt kaos, når en holistisk indstillet befolkning bliver stillet over realiteterne i et kartesiansk samfund. Skal tingenes tilstand bedres, er der visse forhold, man må gøre sig klart:

1) Man kan ikke på længere sigt have et velfungerende samfund, hvis befolkningen har et andet verdenssyn, end det samfundet er baseret på.

2) Hvis man vil have olie og fjernsyn, må man vælge det kartesianske samfund.

3) Har man valgt en kartesiansk samfundsmodel, er det ikke længere en frivillig sag, om befolkningen vil erhverve sig det nødvendige verdensbillede med tilhørende etik og værdiskalaer, i særdeleshed for de unges vedkommende. Alternativet til at have et kartesiansk verdensbillede i et tilsvarende samfund er desværre ikke at have et holistisk, men derimod at blive udstødt af samme samfund.

4) Skal overgangen gøres blødere, kan det kun ske ved at lempe på kravene

til de tekniske fremskridt og ved at reducere befolkningstilvæksten. Der er grænser for, hvor hurtigt man kan trække en befolknings tankegang og uddannelse med sig, i særdeleshed med den store mangel på kvalificerede lærerkræfter, som ikke kan afhjælpes på kort sigt. Dette problem vokser med befolkningens størrelse i almindelighed, og størrelsen af den unge generation i særdeleshed, da den beslaglægger de ressourcer, som der er mest mangel på. Og det er afstanden mellem de krav, samfundet stiller, og befolkningens evne til at indfri disse krav, der er det egentlige problem.

5) En opdragelse er bedre end ingen opdragelse, men hvad er en opdragelse?

Det er blandt andet det unge menneskes indføring i de kommunikationsformer samt gamle og nye værdinormer, der hersker i det pågældende samfund.

6) En opdragelse, der tager højde for det nuværende og kommende samfunds krav, er bedre end én, der ikke gør det.

Nu håber jeg ikke, at læseren er endt i et følelsesmæssigt kaos efter at have læst sig igennem denne artikel, der skulle tværtimod gerne være lys for enden af tunnelen. Ingen af os er jo engle eller djævlé, vi er noget der i mellem. Til gengæld går vi somme tider gruelig galt af hinanden, selv om alle har de bedste hensigter. Løsningen er kommunika-

tion, først og fremmest i betydningen opdragelse (værdinormer) og undervisning (tankestrukturering).

Her vil det være på sin plads at bemærke, at jeg gradbøjer ordet kommunikation. En af den vestlige verdens akilleshæle er, at der er for meget énvejs kommunikation. Tager vi det at snakke sammen, så er det afgjort tovejs kommunikation, ser man fjernsyn, er det afgjort énvejskommunikation. En mellemting er at læse en bog, det er formelt set énvejskommunikation, men det er i høj grad læseren, der skaber sin egen forestilling om bogens indhold og derved kommer i dialog med forfatteren. Man kunne kalde det en halvandenvejskommunikation.

Jeg tror og håber på mere to- og halvandenvejskommunikation, mellem mennesker indbyrdes, og mellem mennesker og medier.

Noter

1. Den vigtigste undtagelse herfra er nok det enkelte lands parlament; her vil det for eksempel blokere for en fornuftig skattelovgivning, fordi fattige kandidater rykker op i en højere indkomstgruppe, når de bliver valgt ind i et parlament. Af hensyn til visse vælgergrupper indfører man en illusion af progression; af hensyn til tingets medlemmer sørger man for, at den ikke bliver effektiv. Resultatet er noget uoverskueligt rod, som i bedste fald rammer ret tilfældigt. I de fleste tilfælde vil det fremskynde landets bankerot. Et lignende problem opstår, hvis en stor del af parlamentets medlemmer har væsentlige økonomiske interesser i samme erhverv.